

RECENSIONER

Kritisk etnologi. Artiklar till Åke Daun.
Barbro Blehr (red.). Prisma, Stockholm
2001. 191 s., ill. ISBN 91-518-3890-7.

Etnologins relation till politik är något som diskuteras i allt fler sammanhang i takt med att ämnet vidgas till att omfatta nya områden i samhället. Åke Daun är en föregångare vad gäller etnologiska samtidsstudier och även i fråga om politiskt engagemang och samhällsrelevans. Han har därför tillägnats artikelsamlingen *Kritisk etnologi*, som alltså inte är en festskrift, vilket redaktören Barbro Blehr framhåller i förordet. Man kan fråga sig vad som egentligen är skillnaden, men kanske har denna distinktion bidragit till att författarna inte valts utifrån sin personliga relation till Åke Daun, utan med tanke på sin forskningserfarenhet och sina intressen. Därigenom blir den röda tråden tydligare, vilken i antologin är den pågående debatten om en kritiskt ifrågasättande och politiskt medveten etnologi. I och med den vida definitionen av politik – att det handlar om makt att påverka den värld vi lever i (s. 9) – blir artiklarna ändå olikartade. De sex författarna behandlar skilda fält, från hemslöjdsrörelse och kulturarv till svenskhet och feminism, och närmar sig också dessa fält på olika sätt.

Det första bidraget till antologin står Barbro Blehr för och det heter "I det godas tjänst". Hon diskuterar här etnologi och politik och menar att det finns en urskiljbar moralisk hållning inom samtida etnologi: "en önskan att främja det goda och bekämpa det onda med den egna forskningen som medel" (s.15). Hon hävdar vidare att en sådan hållning är politiskt motiverad, trots att den inte är ideologiskt grundad i samma utsträckning som exempelvis i 1970-talsradikalismen, och trots att den inte alltid uttrycks explicit av författarna. Det är möjligt att det finns en sådan hållning i etnologin idag, men egentligen är det ju det motsatta som skulle vara anmärkningsvärt. Att en forskare på ett eller annat sätt vill främja det goda borde egentligen vara självklart.

De intressanta frågorna uppstår i diskussionen om vad detta goda är. Vem har rätten att definiera vad som är gott och vad som är ont? Sådana gränsdragningar

påverkas i regel av vem det är som uttalar sig och vilken position hon eller han har i en viss kontext, eller inom ett visst fält. Blehr fortsätter också artikeln med att närmare diskutera sådana aspekter. Hon tar bl.a. upp förhållandet mellan etik, kritik och politik och reflekterar över hur forskning ofta får politiska konsekvenser som forskaren inte räknat med. En annan intressant fråga som hon kommer in på är huruvida forskaren ska uttrycka sina egna värderingar och eventuella politiska mål med sin forskning, och i så fall hur.

Ann Runfors, som är doktorand i etnologi vid Stockholms universitet, har skrivit artikeln "Etnologin i samtiden och samtiden i etnologin". Bakom denna något luddiga titel finns reflektioner gjorda utifrån hennes erfarenheter som forskare och fältarbetare i skolmiljö. Hon beskriver väl svårigheterna med att kombinera uppdragsforskningens förväntningar på snabba resultat med avhandlingsarbetets betydligt långsammare tempo med andra krav på fördjupning. Eftersom Runfors resultat hela tiden på olika sätt fördes tillbaka till de undersökta lärarna, menar hon att fältet etnologiserades under pågående fältarbete, vilket medförde speciella svårigheter. Hennes och hennes kollegers texter användes också som argument i den pågående debatten om skolan, t.ex. ur ett pedagogiskt perspektiv.

"Hade vi vetat vad vi vet idag hade vi kanske skrivit texten på ett tydligare sätt", skriver Runfors apropå hur en av hennes texter tolkats och använts (s. 55). Frågan är om det hade hjälpt. Vetenskapliga texter kan alltid användas på andra sätt än de avsedda, även om de åtföljs av tydliga markeringar av forskarens ståndpunkt och åsikter. Det är också en frihet för kulturvetenskapen att inte alltid behöva komma med problemlösningar, eller förklaringar av hur saker och ting verkligen är, utan överlämna en del av tolkningen åt läsaren, även om hon eller han ser andra saker än vi själva.

Antologins tredje artikel, "Kulturarvspolitik", är skriven av Owe Ronström, lektor i etnologi vid Högskolan på Gotland. Han gör först en genomgång av hur Visby förändrats inför ansökan om att bli förklarad som världskulturarv. Författaren tecknar en intressant bild av hur det som är gammalt måste vara gammalt på rätt sätt för

att duga och hur ytan blir viktigare än innehållet. Sedan följer en diskussion av begreppet kulturarv, hur kulturarvspolitiken fungerar och vilka konsekvenser den kan få. Även denna diskussion är förvisso tänkvärd, men sammantaget blir artikeln alltför lång. Ronström hade tjänat på att integrera de två delarna, så att beskrivningarna av Visby hade varit närmare knutna till de mer generella diskussioner som sedan följer. Då hade de väckta frågorna känts ännu angelägnare och den nuvarande känslan av upprepning kunnat undvikas.

"Knätofsforskning och hemsk slöjd" skriver Barbro Klein, professor i etnologi vid Stockholms universitet, om. Hon tar sin utgångspunkt i hur folklivsforskare på 1970-talet strävade efter att omforma ämnet och klippa av banden till den tidigare etnologin med dess koppling till "det gamla bondesamhället" och kulturhistoria. Klein belyser i artikeln dels etnologins förhållande till hemslöjdsrörelsen, dels begreppet tradition och utgår ifrån en genomgång av hemslöjdsrörelsen från år 1899 och fram till våra dagar. Hon ser bl.a. på hur hemslöjden definierades av företrädare för hemslöjdsrörelsen som t.ex. utbildade utövarna i att slöjda på "rätt" sätt. Frånvaron av etniska minoriteters hemslöjd i hemslöjdsbutiker och på utställningar diskuteras också.

Genomgången av hemslöjdsrörelsens historia känns som en onödigt lång transportsträcka till den avslutande diskussionen. Det är där artikeln blir verkligt kritisk och alltså knyter an till den röda tråden. Klein diskuterar där bl.a. hur tradition inte är något oproblematiskt begrepp utan att det har normativt eller moraliskt innehåll. Hon jämför också den etnologi som tog form på 1970-talet med den folklivsforskning den då kritiserade och menar att även den "nya" etnologin "kom att bli en moralisk gemenskap med sina egna inneslutningar och uteslutningar" (s. 132). Den spännande diskussionen hade jag gärna sett utvecklad närmare.

Annick Sjögrens artikel, "Den lilla röda stugan i Fittja", är ett utmärkt exempel på samhällskritisk etnologi. Sjögren, som är lektor vid Södertörns högskola, kastar sig ut i en intressant diskussion om identitet, nationalitet, etnicitet och tillhörighet. Vad innebär det egentligen att vara svensk, och går det att vara både svensk och syrian eller svensk och grek är frågor hon ställer. Artikeln bygger huvudsakligen på undersökningar gjorda i norra Botkyrka, och först redogör författaren för ungdomarnas egna bilder av sig själva som hon menar skapas i samspel med omgivningen. Hon vidareutvecklar därefter diskussionen till att omfatta hur begreppet invandrare och de föreställningar som

medföljer detta begrepp, är delar i en uteslutningsprocess som leder till att många ungdomar som är födda och uppvuxna i Sverige ändå inte ser sig som eller räknas av andra som svenska.

Skolans och andra institutioners roll i en sådan process analyseras och i slutdiskussionen går hon in på hur även forskningen präglas av ett individualistiskt tänkande. Här knyter hon tydligt an till antologins röda tråd, när hon påpekar att forskning är en produkt av det egna landets utbildningssystem och att svenska forskare är fångade i det institutionella tänkande som lagt grunden för nutidens svenskhet. Det kritiska perspektivet gäller med andra ord forskaren själv i minst lika hög grad som det hon eller han studerar.

I den sista artikeln, "Feminist och etnolog" av de två Stockholmsdoktoranderna Maria Bäckman och Simon Ekström, är de politiska ställningstagandena som mest uttalade. Författarna vill diskutera "möjligheten av att röra sig i ett etnologiskt rum som inte bara är kritiskt reflekterande [...] utan också politiskt" (s. 165) och i deras fall är det feminismen som är den politiska grunden. Samtidigt menar de inte att feminismen erbjuder specifika politiska lösningar utan att den ger möjlighet att lyfta fram frågor om makt och sociala hierarkier. I artikeln diskuterar de feminismens förhållande till kulturrelativism och tar utgångspunkt i sina egna studier av våldtäktsbrott på 1940-talet (Ekström) och samlevnadsundervisningen i skolan (Bäckman).

Feminismen har blivit allt viktigare i den kulturvetenskapliga forskningen. Samtidigt är den inte alltid enkel att kombinera med exempelvis kulturrelativism, så Bäckmans och Ekströms artikel belyser angelägna frågor. Frågan är emellertid om varje text som anlägger ett feministiskt eller könsanalytiskt perspektiv måste förlora sig i diskussioner om kön eller genus. Det handlar om definitioner som i sig är viktiga, men definitionsdiskussionerna får inte överskugga själva användandet av ett sådant perspektiv. Ekström och Bäckman knyter emellertid på ett bra sätt diskussionerna till sina egna undersökningar och det avsnitt som enligt min mening var mest givande var det om den normativa heterosexualiteten.

Sammanfattningsvis tycker jag att antologin *Kritisk etnologi* är en angelägen bok, som väcker många tankar och berör frågor som etnologer idag brottas med, eller kanske borde brottas med. Diskussionen om en politiskt medveten etnologi är en vidareutveckling av reflexivtetsdebatten, på så sätt att den sätter fokus på forskaren och hennes eller hans mer eller mindre dolda

intressen och förutsättningar. Att synliggöra bakomliggande motiv är i sig ett steg mot en mer medveten forskning, men det handlar också om att tillämpa en sådan medvetenhet i praktiken så att den inte stannar vid programförklaringar i inledningskapitlen till doktorsavhandlingar och andra böcker. Om detta ska ha någon reell effekt på den samtida etnologiska forskningen räcker det emellertid inte med att forskarna vill främja det goda och bekämpa det onda. Då krävs också genomtänkta ställningstaganden och klarlägganden om vad detta goda är och varför det ska främjas.

Maria Zackariasson, Uppsala

Amalgamations. Fusing Technology and Culture. Susanne Lundin & Lynn Åkesson (red.). Nordic Academic Press, Lund 1999. 137 s. ISBN 91-89116-07-0.

Antologin *Amalgamations. Fusing Technology and Culture* kan med sitt ämnesval beskrivas som en bok i tiden, eftersom den behandlar aktuella teman som informationsteknologi och biomedicinsk teknologi. En av de mest centrala tankegångarna behandlar dilemman och paradoxer som den nya tekniken ställer oss inför såsom problemet att veta "var människan slutar och tekniken börjar", vilket gäller såväl transplantationsteknik som "yttre" teknik. Ett belysande exempel som tas upp är de moderna kuvöserna som sammanlänkar det prematura barnet med teknologins livsuppehållande funktioner. Ett annat centralt tema rör hastighetens och flyktighetens estetik. Konstant hög hastighet gör människor fartblinda eller utmattade, ändå är det konstigt nog genom detta begrepp "den moderna teknologin" marknadsförs.

Antologins författare är, förutom redaktörerna Susanne Lundin och Lynn Åkesson, Robert Willim, Orvar Löfgren, Magnus Wikdahl, Alison Stratton, Kyra Marie Landzelius och Per-Markku Ristilampi. En brist, som kan nämnas i detta sammanhang, är avsaknaden av en författarpresentation. Visserligen kan man på bokens baksida läsa att författarna är etnologer och antropologer, men några rader om var och en av dem i slutet av boken hade varit värdefullt, eftersom inte alla namn är bekanta. Inte minst med tanke på att boken förmodligen är avsedd att nå internationell spridning, hade detta varit önskvärt. I likhet med de flesta antologier lider även denna av en viss spretighet och det är stundtals svårt att finna en röd tråd som löper genom alla

bidrag. Kanske hade det varit bättre att ge ut två publikationer, den ena på temat informationsteknologi och den andra på temat biomedicinsk teknologi. Då hade författarna fått möjlighet att utveckla och fördjupa resonemang, som nu måst utgå eller komprimeras. Det hade också förmodligen varit lättare att renodla ett fåtal teman. Till bokens försvar skall dock nämnas att den nu fungerar som en apitretare för den som intresserar sig för mötet mellan teknik och kultur, en apitretare som förhoppningsvis leder läsaren till en fördjupad bekantskap med de olika bidragsgivarna.

Robert Willim tar i "Semi-Detached. Computers and the Aesthetic of Ephemerality" upp hastigheten och flyktighetens estetik i datavärlden, en intressant diskussion som även återkommer i Löfgrens och Wikdahls kapitel. Bland annat reflekterar man över att den nya tekniken på ett påtagligt sätt är gammal redan när den kommer ut i handeln, eller rent av inte finns enligt principen "inte än, men snart". Teknologin utvecklas med en rasande hastighet i vilken användaren förväntas delta och uppdatera och uppdatera sig kontinuerligt. Morgondagens mjukvara gör snabbt din nyköpta dator ålderdomlig. Willim tar även upp en intressant diskussion angående "semiomorfa" objekt, det vill säga objekt som till det yttre är identiskt lika redan existerande objekt men som har en helt annan funktion och innebörd, en diskussion han gärna kunde ha utvecklat mer.

I "Domesticating Cyberdreams. Technology and Everyday Life" redogör Orvar Löfgren och Magnus Wikdahl för två olika studier. Kapitlet handlar om hur ny informationsteknologi slutligen blir vardag och rutin, såsom tv, radio och telefon. Där finns också en studie från Landskrona om hur IT-entusiasmen går från framtidsutopi till konkreta projekt. Den studien känns inte helt relevant i detta sammanhang. Även om ämnen är till synes besläktade utgör de ingen fungerande helhet och hade förmodligen kommit fram bättre var för sig. Löfgren påpekar också att den nya tekniken med korta och snabba meddelanden mellan medarbetare på kontoret alltid funnits, tidigare som post-it-lappar, nu som e-post. Ny kommunikationsteknik är ibland enbart ett nytt redskap, inte alltid ett nytt beteende. Det finns annars flera intressanta poänger i avsnittet, bland annat den om privilegiet att *inte* kunna bli nådd i dagens snabba kommunikationssambälle samt nya sätt att hierarkiskt rangordna olika kommunikationsformer.

I "Hidden stories of hearing aids. Technologies and Cultures In-the-Ear" beskriver Alison Stratton bland annat "the social and cultural conditions that produce